

2. Stalking i inne formy przemocy emocjonalnej – definicje, historia, skala zjawisk

2.1. Stalking, mobbing, molestowanie seksualne i bullying – definicje zjawisk, ich podobieństwa i różnice

Jak wspomniano we wstępie do niniejszej książki, zarówno stalking, mobbing, bullying, jak i molestowanie seksualne mają wiele cech wspólnych. Wszystkie one łączą się z nękaniami i dokuczaniem innym osobom. W bardziej skrajnej formie przyjmują postać prześladowania. We wszystkich tych zachowaniach źródłem zachowania sprawcy i jego motywacją jest „władza”. Prześladowcy przez swoje działanie chcą utrzymać władzę nad drugim człowiekiem (partnerką/partnerem, pracownikiem/pracownicą, kolegą/koleżanką) lub tę władzę zdobyć (czasami walcząc o miłość, pozycję w grupie, a niekiedy o gratyfikację seksualną). Władza to także ustawienie hierarchii w miejscu pracy lub szkole: pokazanie swojej pozycji po to, by następnie mieć z niej korzyści. Te profity mogą mieć bardzo różny charakter, najczęściej wcale nie finansowy. Niejednokrotnie są to zyski (bądź pozorne zyski) psychologiczne: przynależność do grupy i pozycja w niej, posłuch podwładnych czy podniesienie własnej samooceny. Niejednokrotnie emocjonalna przemoc sprawcy wynika z chęci odwetu, jest zemstą za doznane od kogoś krzywdy (rzeczywiste lub wyimaginowane).

Motorem działania sprawców w każdym przypadku są bardzo silne emocje: miłość, lęk, niepewność, poczucie zagrożenia, pożądanie czy złość. Wrota posługuje się pojęciem przemocy emocjonalnej, której definicja została podana we wstępie do niniejszej pracy, zaliczając do niej stalking i mobbing, ale także przemoc domową. W mojej ocenie pojęcie to jak najbardziej można

odnieć także do bullyingu, a nawet do molestowania seksualnego. Tym, co można uznać za cechę wspólną omawianych zjawisk, jest także ich spiralność. Przez to pojęcie rozumiem, że często wszystkie zachowania będące formą przemocy emocjonalnej, mają tendencję do eskalacji, jeśli tylko sprawca nie zostanie zatrzymany na wczesnym etapie podejmowania przez niego działań przemocowych. Oczywiście scenariusze nękania nie zawsze są identyczne, ale w bardzo wielu przypadkach brak wstępnego sygnału (w postaci zdecydowanej reakcji osoby pokrzywdzonej lub jej otoczenia) powoduje, że nawet dość niegroźne, ale uciążliwe i przemocowe zachowanie (takie jak wyśmiewanie ucznia w przypadku bullyingu, złośliwe komentarze szefa w pracy, żarty o charakterze seksualnym czy kilka niechcianych wiadomości tekstowych) mogą się pogłębiać i stawać coraz bardziej nieprzyjemne (a w skrajnych przypadkach także niebezpieczne) dla ofiary. Wszystkie omawiane zjawiska łączy także to, że silnie oddziałują na psychikę ofiary i pociągają za sobą także inne skutki, nie tylko związane z pogorszeniem się stanu zdrowia, zarówno fizycznego, jak i psychicznego, ale także, takie jak: zmiana codziennych zachowań czy zwyczajów, zmiana miejsca pracy czy szkoły. Różni je natomiast osoba prześladowcy, kontekst nękania, jego cel, a także formy działania sprawcy lub sprawców.

Trudności w mówieniu o wyżej wymienionych zjawiskach, a tym bardziej w rozważaniu ich ewentualnej kryminalizacji, stwarzają nie tylko konieczność precyzyjnego ich zdefiniowania, ale także skonfrontowania ze sobą stosunkowo nowych w polskim języku potocznym i prawniczym terminów, takich jak stalking, mobbing, bullying i molestowanie. Trzy pierwsze, nie dość, że zostały zaczerpnięte wprost z języka angielskiego, bez próby stworzenia ich polskich odpowiedników, to jeszcze zarówno w języku codziennym, jak i, co gorsza, w literaturze fachowej, są niejednokrotnie używane zamiennie. Zwłaszcza w literaturze pedagogicznej nie ma jasnego rozróżnienia terminów bullying oraz mobbing. Dla przykładu, jedna z ważniejszych książek na ten temat, publikacja Dana Olweusa traktująca o przemocy rówieśniczej (bullyingu) nosi tytuł *Mobbing*¹.

Kwestia zamiennego używania terminów mobbing i bullying jest związana także z językiem, w jakim powstaje opracowanie. W krajach anglojęzycznych dominuje pojęcie bullyingu, natomiast w Niemczech i krajach skandynawskich – termin mobbing (oba używane zarówno w stosunku do przemocy rówieśniczej, jak i do przemocy w stosunkach pracy). W języku polskim w odniesieniu do przemocy rówieśniczej używa się zarówno pojęć bullying, jak i mobbing,

¹ Olweus D., *Mobbing. Fala przemocy w szkole, jak ją powstrzymać?*, Jacek Santorski & Co, Warszawa 2007, s. 21.

a w stosunkach w pracy mówimy wyłącznie o mobbingu. W polskiej literaturze słowo mobbing bywa zastępowane takimi określeniami, jak: psychoterror w pracy, molestowanie psychiczne, molestowanie moralne, znęcanie się psychiczne czy terror psychiczny², jednak mimo prób znalezienia adekwatnych słów w języku polskim, ustawodawca zdecydował się na użycie w krajowym ustawodawstwie słowa wprost przeniesionego z języka angielskiego. Innym problemem jest jednak to, że w polskim prawie pracy w definicjach pojęć przeplatają się zakresy znaczeniowe mobbingu i molestowania.

Ponieważ zarówno stalking, mobbing, jak i molestowanie oraz molestowanie seksualne są przedmiotami regulacji prawnych, konieczne jest, by jako pojęcia języka prawnego były rozumiane jednoznacznie, zwłaszcza jeżeli określają zjawisko, które jest lub ma zostać skryminalizowane. W tej części książki przyjrę się różnym definicjom tych zjawisk, a także podejmę próbę jasnego określenia ich granic pojęciowych. Zaznaczam jednak, że w niniejszym rozdziale będę koncentrować się bardziej na definicjach psychologicznych czy pedagogicznych, odnosząc się do definicji prawnych jedynie subsydiarnie. Regulacjom prawnym omawianym w książce zjawisk jest poświęcony w całości rozdział trzeci.

2.1.1. Stalking, czyli uporczywe nękanie

Słowo stalking (z ang. *to stalk*: tropić, podchodzić, śledzić, prześladować³) weszło do języka polskiego nietłumaczone, wymawiane jednak po polsku⁴. Zamienne stosuje się także takie określenia, jak: przemoc emocjonalna⁵ (co jest znacznie szerszym pojęciem⁶), nękanie na tle emocjonalnym, obsesyjne pożądanie, patologia miłości, prześladowanie na tle emocjonalnym czy też uporczywe nękanie⁷. To ostatnie sformułowanie moim zdaniem jest najlepszym i najbardziej precyzyjnym tłumaczeniem terminu stalking na język polski.

² Naszydłowska S., *Mobbing – próba zdefiniowania pojęcia*, „Ius Novum” 2009, 3, s. 93.

³ *Wielki słownik polsko-angielski*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Oxford University Press, Warszawa 2002, s. 1138.

⁴ Angielska wymowa słowa to [ˈstɑːkɪŋk], a jej spolszczenie znajduje uzasadnienie w polskiej tradycji recypowania słów obcych, tak jak w języku polskim mówimy np. komputer, a nie [kəmˈpjʊːtə(r)].

⁵ Osica N., *O stalkingu szerzej*, „Niebieska Linia” 3/56/2008, s. 9–11.

⁶ Zob. rozważania we wstępie.

⁷ Szpond M., *Stalking – nękanie*, artykuł dostępny na stronie: <http://www.kobietaiprawo.pl/stalking--nekanie.html> [dostęp: 10.03.2009].

Psychologowie, prawnicy i kryminolodzy badający zjawisko stalkingu posługują się wieloma jego definicjami. Mullen przez stalking rozumie zachowanie, które charakteryzuje się próbami stworzenia, odbudowania czy narzucenia związku innej osobie, gdy ta osoba uprzednio jasno wyraziła swój brak zainteresowania⁸. *Black's Law Dictionary* definiuje stalking jako „1. akt lub przypadek ukradkowego śledzenia innej osoby; 2. przestępstwo polegające na śledzeniu lub przebywaniu w pobliżu innej osoby, często potajemnie, w celu drażnienia lub prześladowania takiej osoby bądź popełnienia poważniejszego przestępstwa, jak napaść czy pobicie”⁹. *National Criminal Justice Association*, amerykańska organizacja stworzona w celu współpracy na rzecz wymiaru sprawiedliwości instytucji na poziomie lokalnym, stanowym i plemiennym określa stalking jako „ciąg zachowań nakierowanych na konkretną osobę, w którym zawierają się: powtarzające się próby zbliżenia do ofiary fizycznie lub na odległość wzroku, nawiązywanie kontaktu, na który nie ma zgody ofiary, słowne, pisemne lub dorozumiane groźby albo kombinacja powyższych zachowań, która wywołuje u ofiary wysoki lęk przed napaścią fizyczną”¹⁰. Według definicji amerykańskiego psychologa Reida Meloy’a stalking jest formą złośliwego i powtarzającego się prześladowania i dokuczania drugiej osobie, przy czym zachowanie to wzbudza w pokrzywdzonym poczucie zagrożenia¹¹. Ten sam autor w innym artykule definiuje jednak stalking inaczej: „jako odbiegający od normy, długoterminowy wzorzec groźb lub prześladowania skierowany wobec konkretnej osoby”¹². Darrah Westrupp twierdzi, że „stalking jest zbiorem zachowań (*constellation of behavior*), które: a) są powtarzalnie i bezpośrednio kierowane do określonej osoby (celu); b) postrzegane są przez nią jako niepożądane i natrętne; c) wywołują u nękaney osoby niepokój lub strach”¹³. Autorzy włoscy definiują

⁸ Mullen P.E., Pathé M., Purcell R., *Stalkers and Their Victims*, Cambridge University Press, Cambridge 2009, s. 10.

⁹ *Black's Law Dictionary*, West Group, St.Paul, Minn. 2000, s. 1135, tłum. Adam Wicher w książce: Kowalski M.R., Limber S.P., Agatson P., *Cyberprzemoc wśród dzieci i młodzieży*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2010, s. 57.

¹⁰ Baldry A.C., *From Domestic Violence to Stalking: The Infinite Cycle of Violence*, w: Boon J., Sheridan L. (red.), *Stalking and Psychosexual Obsession. Psychological Perspectives for Prevention, Policing and Treatment*, Chichester–New York 2002, s. 85.

¹¹ Meloy J.R., *The Psychology of Stalking: Clinical and Forensic Perspectives*, Academic Press, San Diego 1998, s. 2.

¹² Meloy J.R., Gothard S., *Demographic and clinical comparison of obsessional followers and offenders with mental disorders*, „American Journal of Psychiatry” 1995, nr 152, s. 248.

¹³ Westrupp D., *Applying Functional Analysis to Stalking Behavior*, w: Meloy J.R. (red.), *The Psychology of Stalking: Clinical and Forensic Perspectives*, s. 276–277.

stalking¹⁴, wskazując między innymi na to, że działania sprawcy są zamierzone i wywołują lęk, a także powodują negatywne skutki dla pokrzywdzonej czy pokrzywdzonego i angażują w sytuację osoby bliskie ofiary. Do definicji włączają jednak znacznie bardziej szczegółowe cechy nękania, takie jak utrzymywanie się prześladowania przez co najmniej 30 dni i występowanie w tym czasie co najmniej 10 czynów noszących znamiona nękania¹⁵.

Jedną z najszerzych definicji podaje Lambèr Royakkers, pisząc, że „stalking jest formą psychicznej napaści, w której sprawca w sposób powtarzalny i niepożądany przez ofiarę, burząc jej spokój, wdzierając się do sfery prywatności tejże osoby, z którą nic go nie łączy (albo już nie łączy), z pobudek wskazujących na uczuciowe podłoże działań”¹⁶. W tym miejscu należy wyrazić pewną wątpliwość co do charakteru związku między sprawcą i ofiarą. W założeniu Royakkersa taki związek nie istnieje: albo dlatego, że nie istniał nigdy (co będzie występowało przy nękanii zupełnie obcych osób, np. celebrytów, albo osób znanych jedynie pobieżnie, np. klientów, terapeutów czy dalszych znajomych), albo między stronami była jakaś głębsza więź (przyjaźń, miłość czy seks), ale już jej nie ma. Badania pokazują jednak, że odnotowuje się przypadki uporczywego nękania, które zdarzają się również w aktualnym związku. Łączą się one dość ściśle z przemocą między bliskimi osobami, a w mojej ocenie osobę prześladowującą partnerkę lub partnera w czasie trwania relacji można zakwalifikować do odrębnego typu stalkerów¹⁷.

Biorąc pod uwagę istniejące definicje uporczywego nękania i opierając się na wynikach licznych badań naukowych, uważam, że stalking można zdefiniować w następujący sposób: **jest to uporczywe, powtarzalne zachowanie (lub różnego rodzaju zachowania) skierowane przeciwko konkretnej jednostce, które w nieuzasadniony sposób, rażąco narusza granice prywatności tej osoby lub w inny sposób zagraża jej dobrom osobistym. Skutkiem działania prześladowcy jest najczęściej wywołanie u nękanek osoby, osób**

¹⁴ Definicja ta nie jest tożsama z regulacją w prawie włoskim. Definicje prawne stalkingu: zob. rozdział trzeci.

¹⁵ Lattanzi M., Caria M.V., *Lo stalking: il lato oscuro delle relazioni interpersonali*, w: Lattanzi M. (red.), *Psicologia del disagio*, Roma 2005, s. 73–89, za: Woźniak W., Lattanzi M., Casinelli L., Skarżyńska J., *Określenie stalkingu*, w: Woźniak W., Lattanzi M., *Stalking – między przemocą a uzależnieniem*, Wydawnictwo Bernard Cichoń, Konstantynów Łódzki–Kutno 2010, s. 9.

¹⁶ Royakkerst L., *The Dutch Approach to Stalking Laws*, Berkeley Journal of Criminal Law 2000, vol. 3, Issue 1, Article 2, tłum. Szpond M., *Kryminologiczna problematyka stalkingu*, niepublikowana praca magisterska, obroniona na Wydziale Prawa i Administracji Uniwersytetu Jagiellońskiego, s. 9.

¹⁷ Więcej na ten temat: zob. rozdział czwarty.

jej najbliższych lub odpowiedzialnych za jej bezpieczeństwo uzasadnionego niepokoju i lęku.

Przez „rażące naruszanie granic prywatności” rozumiem bardzo różne, niechciane przez ofiarę, zachowania charakterystyczne dla stalkingu, takie jak: próby nawiązania kontaktu (bezpośrednie lub przez osobę trzecią), wysyłanie wiadomości elektronicznych lub tradycyjnych, wydzwanianie, wypytywanie o ofiarę w jej otoczeniu, śledzenie i kontrolowanie jej w inny sposób (np. poprzez elektroniczne aplikacje), wystawianie pod jej domem, miejscem pracy czy szkołą, przebywanie w miejscach, w których przebywa lub zwykła przebywać osoba pokrzywdzona, wysyłanie kwiatów lub prezentów, włamania do domu lub samochodu prześladowanej osoby i kradzieże należących do niej rzeczy. Inne sposoby zagrażania dobrom osobistym ofiary stalkingu to złośliwe czy wręcz niebezpieczne działanie przeciwko niej lub bliskim jej osobom, takie jak: składanie w jej imieniu zamówień (np. pocztowych), oszczerstwa (rozsyłanie fałszywych informacji, plotek, zarówno w formie ustnej, jak i przy użyciu technologii cyfrowej), nękanie rodziny i przyjaciół ofiary oraz napaści (słowne, fizyczne i seksualne) zarówno na osobę prześladowaną, jak i jej rodzinę czy przyjaciół.

W wielu definicjach stalkingu (zarówno psychologicznych, jak i prawnych) pojawia się skutek działań sprawcy w postaci wywołania lęku czy cierpienia osoby pokrzywdzonej. W swojej definicji dodałam jednak, że skutek ten występuje najczęściej, ale nie zawsze. Propozycja ta jest wynikiem studiów nad wieloma przypadkami prześladowania. Mullen w typologii sprawców stalkingu¹⁸ wymienia np. prześladowcę drapieżnego, którego charakteryzuje śledzenie ofiary i zbieranie o niej informacji w celu późniejszej napaści na nią. Większość stalkerów (czy to działających z pobudek miłosnych, czy złośliwych) chce wywołać wrażenie na ofierze, wręcz ich celem jest, by osoba prześladowana zauważyła ich działanie i wiedziała o ich istnieniu. Stalkerowi drapieżnemu jest to obojętne. Śledzenie jest jedynie narzędziem prowadzącym do celu, jakim jest napaść na ofiarę (często o charakterze seksualnym, połączona z okrutnym zachowaniem). Mimo że psychologowie zaliczają takie zachowanie do stalkingu, to jednak nie spełnia ono kryteriów żadnej z cytowanych wcześniej definicji przyjętych przez innych autorów. Drugą sytuacją, gdy będziemy mieli do czynienia z uporczywym nękaniami, które nie wywołuje skutku w postaci lęku u ofiary, są przypadki nękania znanych osób¹⁹. Niektóre znane osoby zatrudniają odpowiedzialnych za ich bezpie-

¹⁸ Została ona szczegółowo omówiona w rozdziale czwartym.

¹⁹ Wątek ten został szerzej omówiony w rozdziale piątym.

czeństwo ochroniarzy, którzy mogą wiedzieć o istnieniu prześladowcy, ale nie informować o tym swoich zleceniodawców, by ich nie niepokoić.

Moim zdaniem w definicji uporczywego nękania nie jest ważny motyw, który powoduje działania sprawcy²⁰. Dla cierpień odczuwanych przez ofiarę nie ma znaczenia, czy jest prześladowana przez osobę zakochaną, osobę, która jej pożąda, czy też osobę, która ma do niej żal i chce się zemścić.

Zaproponowana przeze mnie definicja jest z pewnością zbyt szeroka, by aspirować do miana definicji prawnej. Zasady dobrego stanowienia prawa karnego rządzą się swoimi regułami i niekiedy konieczność precyzyjnego, jednoznacznego opisu sytuacji musi mieć prymat nad definicją mieszczącą w sobie szerszy zakres przypadków, a jednak zbyt nieprecyzyjną i zostawiającą zbyt szerokie pole do penalizacji danego zachowania. Ponieważ jednak praca ma charakter kryminologiczny, stąd przyjmuję i proponuję kryminologiczną definicję tego zjawiska. Bardzo ogólna prawna definicja stalkingu znajduje się w art. 34 Konwencji Stambulskiej, który mówi o „umyślnym, powtarzającym się zastraszaniu innej osoby powodującym, że obawia się ona o swoje bezpieczeństwo”. Już ten przykład pokazuje, że definicje prawne uporczywego nękania mogą się różnić (niekiedy znacznie) od definicji wypracowanych przez psychologów czy psychiatrów.

Stalking jest jedynym z omawianych przeze mnie czynów, który został spenalizowany w prawie polskim. Przepisy odpowiadające na uporczywe nękanie znajdują się zarówno w Kodeksie wykroczeń, jak i (od 2011 r.) w Kodeksie karnym (dokładne ich omówienie znajduje się w rozdziale trzecim niniejszej książki).

2.1.2. Mobbing

W języku angielskim słowo *mob* oznacza tłum, motłoch lub obleganie. Można mówić także o tłamszeniu przez motłoch czy obleganiu²¹. Piotr Pilch pisze, że można wyróżnić cztery typy definicji mobbingu: psychologiczne, socjologiczne, organizacyjne oraz prawne²². Pojęcie to znane w psychiatrii i psychologii do języka prawa wprowadził w roku 1984 Heinz Leymann, niemiecki psychiatra, który pisał o mobbingu w prawie pracy, definiując to

²⁰ Motyw sprawcy może mieć znaczenie dla wymiaru kary, względnie dla oceny stopnia szkodliwości społecznej czynu.

²¹ Cieślak W., *Z karnoprawnej problematyki mobbingu*, w: Pohl Ł. (red.), *Aktualne problemy prawa karnego. Księga pamiątkowa z okazji jubileuszu 70. urodzin Profesora Andrzeja J. Szwarca*, Poznań 2009, s. 71.

²² Pilch P., *Mobbing w organizacji – rodzaje zjawiska*, „Prakseologia” nr 157, tom 1/2015, s. 169.

zjawisko w następujący sposób: „terror psychiczny albo mobbing w życiu zawodowym charakteryzuje się wrogimi i nieetycznymi zachowaniami, które są powtarzane w sposób systematyczny przez jedną lub większą liczbę osób, skierowanymi głównie przeciwko pojedynczej osobie, która w wyniku mobbingu zostaje pozbawiona szans na pomoc i obronę poprzez powtarzające się zachowania mobbujące. Działania te występują bardzo często, przynajmniej raz w tygodniu i przez długi okres, co najmniej przez sześć miesięcy”²³. W 1990 r. Leymann określił mobbing jako „terror psychiczny, zaczepianie, izolowanie, obmawianie, nieprzyjazne wypowiedzi i zachowanie grupy osób albo osoby w stosunku do innej osoby lub grupy, zmierzające do wyłączenia jej z zespołu zawodowego lub koleżeńkiego”. Jako charakterystyczne elementy mobbingu wskazuje się w szczególności:

- a) „brak uchwytnych i racjonalnych przyczyn, które zapoczątkowały mobbing – trudno wskazać powód zaistnienia konfliktu, zaś pobudki i motywy, jakimi kierują się prześladowcy, są mało czytelne (...);
- b) planowy i systematyczny charakter wrogich zachowań, których sprawcy zmierzają w konsekwencji do eliminacji osoby lub osób z danej grupy;
- c) kilkumiesięczny, a nawet kilkuletni okres prześladowania;
- d) różnorodność form zachowań prześladowców: od ostentacyjnego lekceważenia, poprzez bojkot towarzyski, ośmieszanie, znieważanie, zniesławianie, aż po groźby naruszenia nietykalności cielesnej, czy, w ostateczności, także zamachy na życie lub zdrowie”²⁴.

Pilch definiuje kilka czynników, które jego zdaniem odróżniają mobbing od innych negatywnych zachowań w środowisku pracy. Zalicza do nich²⁵:

- powtarzalność, czyli działania występujące wielokrotnie, a nie incydentalne;
- trwałość, czyli cechę, która powoduje, że mobbing jest tak dotkliwy dla ofiary²⁶;

²³ Chakowski M., *Mobbing. Aspekty prawne*, Bydgoszcz–Warszawa 2005, za: Kosińska J., *Aspekty mobbingu na tle przestępstwa z art. 218 KK – uporczywość a umyślność*, „Monitor Prawa Pracy” 6/2008, s. 284.

²⁴ Cieślak W., *Z karnoprawnej problematyki mobbingu*, s. 71.

²⁵ Pilch P., *Mobbing w organizacji – rodzaje zjawiska*, s. 173–174.

²⁶ W klasycznej definicji Leymanna nękanie, by zostało uznane za mobbing, powinno trwać co najmniej sześć miesięcy, jednak nie jest to element powtarzający się w innych definicjach. W polskiej definicji ustawowej mowa jest o „uporczywym i długotrwałym nękananiu lub zastraszaniu pracownika” (art. 94³§ 2 k.p.), czas trwania tych działań nie jest wprost wskazany w przepisach.

- eskalację – intensywność nękania jest coraz większa, jeśli nie zostanie w porę zatrzymana – sprawca czy sprawcy, którzy widzą, że ich zachowanie nie spotyka się ze zdecydowanym oporem osoby pokrzywdzonej ani z reakcją innych osób (w tym przede wszystkim przełożonych), działają intensywniej i bardziej dotkliwie dla ofiary;
- nierównowagę sił – cechuje ona w ogóle przemoc emocjonalną; mobbing nie jest konfliktem, w którym strony mają taką samą możliwość wpływania na rzeczywistość; nierównowaga wypływa albo z pozycji mobbera (przełożony), albo z przewagi liczebnej osób nękających (w przypadku mobbingu horyzontalnego);
- szkody – w przypadku mobbingu nie dotyczą one wyłącznie osoby nękanej, ale przekładają się na samą organizację: charakter występujących w niej relacji, wzorce kultury oraz zaufanie do pracowników;
- wrogie środowisko organizacyjne – mobbing rozwija się i istnieje w środowisku, które ma nieprawidłową organizację.

Cztery pierwsze cechy dotyczą nie tylko mobbingu, ale wszystkich opisywanych w niniejszej książce form przemocy emocjonalnej.

W literaturze polskiej można znaleźć różnorodne definicje mobbingu. Adam Strzałkowski podaje, że są to „różne zachowania w środowisku pracy, które wywołują wśród pracowników strach, lęk, obawę, których skutki mogą nawet doprowadzić do uszczerbku na zdrowiu”²⁷. Według Heleny Szewczyk „mobbing to wrogie i nieetyczne, systematycznie powtarzające się zachowanie skierowane wobec jednej osoby lub grupy osób, którego celem i rezultatem jest psychiczne, psychosomatyczne i społeczne wyniszczenie pracownika. Następstwem tego zachowania jest bezradność ofiar oraz brak możliwości obrony”²⁸. Agata Bechowska-Gabhardt i Tadeusz Stalewski piszą, że jest to „nieetyczne i irracjonalne działanie, polegające na długotrwałym i bezpodstawnym dręczeniu pracownika przez przełożonych lub współpracowników. Jest to poddawanie ofiary przemocy ekonomicznej, psychicznej i społecznej w celu zastraszenia, upokorzenia i ograniczenia jej zdolności obrony. To zjawisko odczuwane subiektywnie, ale dające się potwierdzić obiektywnie. To proces wielofazowy, powodujący izolację społeczną ofiary, jej autodeprecjację,

²⁷ Strzałkowski A., *Problem mobbingu w stosunkach pracy*, „Praca i zabezpieczenie społeczne” 9/2002, s. 4.

²⁸ Szewczyk H., *Molestowanie seksualne i mobbing w miejscu pracy lub w związku z pracą – nowe wyzwania dla polskiego prawa pracy*, „Praca i zabezpieczenie społeczne” 6/2002, s. 9.

poczucie krzywdy, bezsilności i odrzucenia przez współpracowników, a w konsekwencji silny stres i choroby somatyczne oraz psychiczne²⁹.

Do mobbingu może dochodzić na różnych płaszczyznach³⁰. Mobbing poziomy (horyzontalny) to wrogie działania skierowane do kolegów i koleżanek mających w pracy podobną pozycję zawodową. Mobbing pionowy (wertykalny) może mieć dwie postaci. Pierwszą jest mobbing pionowy wstępujący wtedy, gdy podwładny (najczęściej podwładni) nękają przełożonego. Są to dość rzadkie sytuacje, np. zatrudnienia na stanowisku kierowniczym osoby, która wcześniej była szeregowym członkiem zespołu, a decyzja ta nie jest akceptowana przez pracowników albo też w sytuacji zatrudnienia managera z zewnątrz, który nie jest akceptowany przez podwładnych. Drugą postacią mobbingu wertykalnego jest mobbing zstępujący, zwany również pochyłym. To sytuacja, w której przełożony nęka podwładnych.

Mobbing może przejawiać się przez bardzo różne zachowania. Dieter Zapf wskazuje na pięć głównych typów zachowań mobbingowych. Po pierwsze, są to zachowania związane bezpośrednio z pracą wykonywaną przez nękaną osobę (zakres obowiązków, ich liczba i stopień trudności, które powodują, że praca jest niemożliwa do wykonania). Drugi problem to społeczna izolacja ofiary: ignorowanie jej, wyłączenie z prac zespołu i wykluczanie z innych wydarzeń społecznych. Trzeci typ zachowań to ataki personalne, skierowane zarówno na sferę zawodową (kwestionowanie podejmowanych decyzji czy kompetencji), jak i prywatną (nieprzychylnie komentowanie życia prywatnego, wyznania czy poglądów politycznych ofiary). Czwarta grupa zachowań to werbalne groźby oraz publiczne obrażanie, a piąta kategoria to rozsiewanie plotek i pomówień na temat osoby mobbowanej, w celu stworzenia i podtrzymania jej negatywnego wizerunku³¹.

Mobbing w Polsce jest zatem definiowany przede wszystkim z perspektywy stosunków pracy. Cechą, która pojawia się w większości opisów tego zjawiska, jest długotrwałość nękania, które może mieć różną postać. Mobbing, podobnie jak stalking, jest także definiowany przez skutek. Jest nim

²⁹ Bechowska-Gabhardt A., Stalewski T., *Mobbing. Patologia zarządzania personelem*, DIFIN, Warszawa 2004, s. 5–12.

³⁰ Szmidt C., *Mobbing – istota, przyczyny i skutki*, w: Wyka T., Szmidt C. (red.), *Wieloaspektowość mobbingu w stosunkach pracy*, Wydawnictwo Poltext, Warszawa 2012, s. 18–21.

³¹ Zapf D., *Organisation, work group related and personal causes of mobbing/bullying at work*, „International Journal of Manpower” 1999, vol. 20, s. 70–85, za: Radzka B., *Kultura organizacyjna a mobbing*, w: Wyka T., Szmidt C. (red.), *Wieloaspektowość mobbingu w stosunkach pracy*, Wydawnictwo Poltext, Warszawa 2012, s. 35–36.